

انجمن مطالعات برنامه درسی ایران

دانشنامه ایرانی برنامه درسی

(دائرة المعارف)

- صاحب امتیاز: انجمن مطالعات برنامه درسی ایران و سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش

- با حمایت معنوی: پژوهشکده دانشنامه نگاری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- مدیر علمی و اجرایی: دکتر ابراهیم طلائی

- شورای علمی و سیاستگذاری دانشنامه (از زمان تأسیس تاکنون):

دکتر محمود مهر محمدی، دکتر کوروش فتحی واجارگاه، دکتر علیرضا کیامنش، دکتر نادر سلسبیلی، دکتر زهرا گویا، دکتر نعمت‌اله موسی‌پور، دکتر حسن ملکی، دکتر عباس صدری، دکتر محمد عطاران، دکتر مجید علی‌عسگری، دکتر علیرضا عصاره، دکتر مسعود فراستخواه، دکتر جواد قندیلی، دکتر مصطفی قادری، دکتر محمد جوادی‌پور، دکتر کامبیز پوشنه، دکتر پروین صمدی، دکتر زهرا بازرگان، دکتر نرگس کشتی‌آرای، دکتر زهرا نیکنام، دکتر علی حسینی‌خواه، دکتر علیرضا صادقی، دکتر سعید صفایی موحد.

- کارشناس دبیرخانه دانشنامه: مژگان منیری

محور: ۱۷- برنامه درسی و فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)

سرگروه محور: دکتر محمد عطاران

عنوان مدخل: ۱۷-۲-۱- هویت یادگیرندگان و فاوا

نویسنده: دکتر سمیرا ابراهیم‌پور کومله

دانشگاه/سازمان: مدرس مدعو گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی

ایمیل: samiraabrahimpour@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۴

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۹/۶/۱

شیوه ارجاع دهی: ابراهیم‌پور کومله، سمیرا (۱۳۹۹). هویت یادگیرندگان و فاوا، دانشنامه ایرانی برنامه درسی، انتشار برخط.

راه ارتباطی

تهران - خ ایرانشهر شمالی - کوچه خسرو - پلاک ۶ - طبقه پنجم - کد پستی ۱۵۸۴۶۳۵۷۱

رایانامه: daneshnamehicsa@yahoo.com وبسایت: www.daneshnamehicsa.ir تلفن دبیرخانه: ۰۲۱-۸۸۸۱۲۸۶۸ داخلی ۲۴۳

هویت یادگیرندگان و فاوا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۴

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۹/۶/۱

سمیرا ابراهیم پور کومله^۱

مقدمه

هویت^۲ و هویت‌یابی مسأله تازه‌ای نیست و قدمتی به درازای عمر بشر دارد و هر انسانی در برهه‌ای از زمان و مکان، از این مرحله از زندگی عبور خواهد کرد. هویت در طول حیات انسان شکل می‌گیرد و تغییر می‌کند. آن دسته از عناصر هویت که همراه با تولد به وجود می‌آیند، مانند خصوصیات جسمی، جنسیت، رنگ و... زیاد نیستند، هر چند همه آنها هم ذاتی و مادرزادی نیستند. این سؤال که هویت چیست، از ابتدای تاریخ فلسفه یعنی وقتی که سقراط گفت (خودت را بشناس) مطرح بوده است (یحیی‌زاده جلودار و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۴). در دوره کلاسیک فلسفه یونان، ارسطو اولین تعریف از مفهوم هویت را ارائه کرد: در یک مفهوم کلی، همه چیز یکسان است؛ به این معنا که آنها یکی هستند. ارسطو مفهوم هویت را به دیدگاه منحصر به فرد بودن یا تعریف یکسان از ماده ارجاع می‌دهد. برخلاف ارسطو، لایبنیتس^۳ مفهوم هویت را به مفهوم برابری نزدیک‌تر می‌داند. مطابق با نظر لایبنیتس، چیزهایی که می‌توانند جایگزین یکدیگر شوند، یکسان هستند که ایده منحصر به فرد بودن را تقویت می‌کند و مفهوم هویت را براساس معیار اشیائی که جایگزین می‌شوند، مطرح می‌کند. با وجود این، وایسمن^۴ (۱۹۵۹-۱۸۹۶) مفهومی را معرفی نمود که در آن هویت می‌تواند به‌عنوان پایه و اساسی برای هر معیار متفاوتی در نظر گرفته شود. بنابراین، هویت یک یا چند شی به‌وسیله قوانین یا قراردادهایی ایجاد می‌شود که شباهت بین اشیاء مختلف را تعیین می‌کنند (دورناس^۵، ۲۰۱۹: ۷۳۹).

یکی از جنبه‌های مهمی که تحت تأثیر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی جامعه اطلاعاتی قرار دارد، هویت است. با عنایت به گسترش و دسترسی آسان به انواع فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات (فاوا)^۶، یادگیرندگان نوجوان و جوان با ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی متنوع و متفاوت و حتی مغایر با فرهنگ سنتی و رسمی جامعه روبه‌رو می‌شوند. در نتیجه فرهنگ، هویت، باورها و ارزش‌های اجتماعی آنان تحت تأثیر قرار می‌گیرد (احیایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶؛ افضل‌ی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲۵). از آنجایی که نوجوانان و جوانان به شدت تحت تأثیر ارزش‌های ارائه شده توسط رسانه‌های مبتنی بر فاوا قرار دارند، با چالش‌هایی چون بحران هویت که ناشی از تفاوت هویت آنان در جهان واقعی و مجازی و شکل‌گیری هویت مجازی^۷ است، مواجه می‌شوند. لذا مطالعه حاضر به بررسی هویت یادگیرندگان و چالش‌های هویتی که در محیط فاوا با آن مواجه‌اند، پرداخته است.

^۱. دکترای تخصصی برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران و مدرس مدعو دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی، تهران، ایران.

2 . Identity

3 . Leibniz

4 . Waissman

5 . Dornas

6 . Information and Communication Technologies (ICT)

7 . Virtual Identity

مفهوم هویت

واژه هویت در فرهنگ لغت وبستر^۱ (۲۰۰۴) به‌عنوان «یکنواخت بودن ویژگی ذاتی و کلی در لحظات مختلف» تعریف شده است. شکل‌گیری هویت شامل فرایند فردسازی^۲ است و به‌طور معمول بین سنین دوازده و بیست سالگی رخ می‌دهد (اریکسون^۳، به‌نقل از لانگ و چن^۴، ۲۰۰۷: ۱۰۰). «هویت همان پنداره فرد از خود است و از طریق آن، فرد به مفهوم یکپارچه‌ای از خود دست پیدا می‌کند و بر آن اساس در زندگی خود به قضاوت ارزشی می‌پردازد» (یحیی‌زاده جلودار و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۴). در واقع، هویت فرد در پاسخ به پرسش‌هایی از «کیستی» و «چیستی» و «چرایی» فرد از «خود» شکل می‌گیرد و هویت فرهنگی در پاسخ به همین پرسش‌ها در قالب فرهنگ جامعه به‌وجود می‌آید (احیایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵). به نظر می‌رسد که واژه هویت شامل دو حوزه معنایی باشد. اولی به دیدگاهی فردگرایانه‌تر مربوط می‌شود که در آن هر شخص یا شیء ویژگی‌های خاص خودش را دارد. در این حالت، هویت به آنچه که منحصر به فرد و انفرادی است، یعنی چیزی که در دیگری وجود ندارد، اشاره می‌کند. حوزه معنایی دوم به هویت از منظر اتحاد مردم یا اشیاء به‌وسیله شباهت‌ها به‌جای جدا کردن آنها مرتبط است. بنابراین، واژه هویت به ویژگی‌های مشابه بین افراد و دیگران اشاره می‌کند که به یک ادراک از آنچه مردم یا اشیاء را مانند هم می‌سازد، منجر می‌شود (وارل^۵، ۲۰۱۵: ۲۱۱۹). برخی صاحب‌نظران مانند تاجفل^۶ بر هویت اجتماعی^۷ و برخی دیگر مانند ترافیمو و همکاران^۸ بر هویت فردی^۹ تأکید کرده‌اند. با وجود این، هر دو هویت شخصی و اجتماعی انکارناپذیرند و به زمینه و فرایندی که در آن شکل گرفته‌اند، وابسته هستند (ویگنولس^{۱۰}، ۲۰۱۷: ۱).

تاکنون نظریات مختلفی درخصوص هویت در دوره نوجوانی که از مراحل مهم و اساسی در زندگی افراد است، مطرح شده است. برای مثال، تأثیر اریکسون^{۱۱} در مطالعه شکل‌گیری هویت غیرقابل انکار است. مفهوم هویتی که وی در اواسط قرن بیستم معرفی نمود، به‌عنوان یک «اصطلاح بی‌طرف و بین‌رشته‌ای منطقی» توصیف می‌شود و بر ساختارهای علمی، فلسفی و سیاسی تعریف خود انسانی تأثیرگذار است. اریکسون در نظریه روانی-اجتماعی به این مسأله اشاره کرده است که اگر فردی در دوره نوجوانی نتواند هویت خود را به خوبی کشف کند، با بحران هویت^{۱۲} و سردرگمی نقش مواجه خواهد شد. اگرچه برخی از ناظران، نیاز به مفهوم هویت را زیر سؤال برده‌اند و مفاهیم ساده‌تری چون خودپنداره^{۱۳} را مطرح کرده‌اند (برای مثال، هندری و کلپ^{۱۴}، ۲۰۱۸: هیل^{۱۵}، ۱۹۷۳) و دیگران تعصب‌های انضباطی^{۱۶} را در قاعده‌سازی‌های اریکسون ملاحظه کرده‌اند (برای مثال، راتانسی و فونیکس^{۱۷}، فونیکس^{۱۷}، ۲۰۰۵)، امروزه مفهوم هویت در هزاران نشریه نظری و تجربی وجود دارد. با وجود این، جنبه‌های اساسی شکل‌گیری هویت، به‌ویژه بحران هویت در جلوه‌های متعدد آن در این نشریه‌ها ناشناخته است. این عدم توجه تأسّف‌آورست، زیرا مفهوم بحران

1. Webster
2. Individuation
3. Erickson
4. Long & chen
5. Warell
6. Tajfel
7. Social Identity
8. Trafimow et al.
9. Personal Identity
10. Vignoles
11. Erikson
12. Identity crisis
13. Self-concept
14. Hendry & Kloep
15. Hill
16. Disciplinary biases
17. Rattansi & Phoenix

هویت به ما کمک می‌کند تا تجارب را در هنگام گذار به بزرگسالی، به‌ویژه هنگامی که به شخص مربوط هستند مانند تطبیق با زمینه^۱ و سلامت روان^۲ درک نماییم (کوته^۳، ۲۰۱۸: ۲۵۱).

برزونسکی^۴ (۱۹۸۹) هویت را «خود ساخته شده»^۵ می‌نامد. از دیدگاه وی، هویت مانند چارچوبی شخصی قلمداد می‌شود که به مثابه منبعی برای تفسیر تجارب، مورد استفاده قرار می‌گیرد. او برای مطالعه شباهت و تفاوت افراد در شکل‌دهی فرایند هویت، براساس تفاوت‌های فردی در زمینه پردازش شناختی-اجتماعی^۶ و مبتنی بر راهبردهای حل مسأله یا راهبردهای مقابله‌ای، سه سبک هویت را شناسایی کرده است: (۱) افراد با سبک هویت اطلاعاتی^۷، تنها پس از جمع‌آوری اطلاعات و بررسی گزینه‌های ممکن مورد پردازش اطلاعات تصمیم‌گیری می‌کنند. به عبارت دیگر، این افراد دارای راهبردهای مسأله‌مدار هستند، در خود احساس یکپارچگی می‌کنند، معمولاً قضاوت‌ها را به تعویق می‌اندازند، اهداف شغلی و تحصیلی روشن و انتظار عملکرد تحصیلی بالا دارند و نسبت به اهداف خود متعهد هستند؛ (۲) افراد با سبک هویت هنجاری^۸، بدون تفحص و بررسی، از قوانین و هنجارهایی که والدین، همسر یا دوستشان وضع کرده است، پیروی می‌کنند؛ یعنی این افراد ارزش‌ها و ملاک‌های دیگران را درونی می‌کنند، احتیاج به سازماندهی بیرونی دارند، تمایل به اطلاعاتی دارند که مطابق با ارزش‌هایشان است و ذهنی بسته دارند؛ (۳) افراد با سبک هویت سردرگم-اجتنابی^۹، تا حد ممکن تصمیم‌گیری را به تأخیر و به تعویق می‌اندازند، از راهبردهای هیجان‌مدار استفاده می‌کنند و منبع کنترل بیرونی دارند (برزونسکی، به نقل از غیبی و زارعی، ۱۳۹۷: ۵۵).

مارسیا^{۱۰} (۱۹۶۶) الگوی پایگاه هویت^{۱۱} را براساس نظریه اریکسون درباره شکل‌گیری هویت در نوجوانان مطرح ساخت. پایگاه هویت نتیجه دوران بحران هویت است، زیرا فرد در پایان دوره نوجوانی به یک پایگاه هویت مشخص می‌رسد. از دیدگاه مارسیا (۱۹۶۶) بحران هویت را می‌توان در دو بعد «اکتشاف»^{۱۲} و «تعهد»^{۱۳} بررسی کرد. اکتشاف فرایندی است که به انتخاب اهداف، ارزش‌ها، نقش‌ها و باورها منجر می‌شود؛ در حالی که تعهد درگیر شدن در نوع خاصی از فعالیت‌های حرفه‌ای، بین فردی، مذهبی و اجتماعی است که از حل مسایل هویت ناشی می‌شود. مارسیا با توجه به حضور یا نبود این دو فرایند، چهار پایگاه هویت متمایز را شناسایی کرده است: (۱) پایگاه هویت سردرگم یا آشفته^{۱۴}: فرد در حال حاضر نه بحران دارد و نه تعهدی دارد؛ (۲) پایگاه هویت زودرس^{۱۵}: فرد بحرانی نداشته ولی بر پایه همانندسازی به‌ویژه با والدین دارای تعهد است؛ (۳) پایگاه هویت تعلیق^{۱۶}: فرد در دوره بحران و در حال کشف هویت است ولی هنوز به هویت مشخصی نرسیده و تعهدی ایجاد نکرده است، اما سرانجام به یک ثباتی می‌رسد؛ (۴) پایگاه هویت موفق^{۱۷}: فرد بحران و دوره کشف هویت را پشت سر گذاشته و دارای تعهد است. این پایگاه از نظر رشدی، پیشرفته‌ترین پایگاه هویت است (اولس^{۱۸}، ۲۰۱۵: ۱۴۰۲).

- 1 . Context adjustments
- 2 . Mental health
- 3 . Cote
- 4 . Berzonsky
- 5 . Self-constructed
- 6 . Social Cognitive Processing
- 7 . Information-orientation
- 8 . Normative-orientation
- 9 . Diffuse-orientation
- 10 . Marcia
- 11 . Identity status
- 12 . Exploration
- 13 . Commitment
- 14 . Diffused
- 15 . Foreclosed
- 16 . Moratorium
- 17 . Achieved
- 18 . Oles'

تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات

«اصطلاح فناوری اطلاعات، فناوری‌های نوین مانند رایانه، فکس، میکروالکترونیک‌ها، ارتباط از راه دور و نیز فناوری‌های قدیمی‌تر مانند نظام‌های بایگانی اسناد، ماشین‌های محاسباتی مکانیکی، چاپ و حکاکی را دربرمی‌گیرد. هر چند که این اصطلاح جدید است، اما از لحاظ مفهومی، قدمت آن به قدمت اشتیاق انسان به برقراری ارتباط می‌رسد. البته فناوری اطلاعات معادل اینترنت یا رایانه نیست و این دو با هم تفاوت ماهوی دارند. اینترنت و رایانه فناوری‌هایی با قابلیت بالا و اصولاً یک امکان و ابزار هستند، اما فناوری اطلاعات یک اندیشه، یک فرهنگ و یک جریان فکری اثرگذار است. فناوری اطلاعات با گسترش اینترنت به اوج قدرت و قابلیت خود در شرایط فعلی نایل آمده است» (نوروزی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۱). فناوری اطلاعات و ارتباطات یا فاوا به‌عنوان ترکیبی از فناوری انفورماتیک^۱ با سایر فناوری‌های مرتبط به‌ویژه فناوری ارتباطات تعریف شده است. به‌طور کلی، فناوری اطلاعات و ارتباطات در فعالیت‌های کاری و یادگیری براساس درک مفهومی و شیوه‌های انفورماتیک مورد استفاده و ادغام قرار می‌گیرد (یونسکو^۲، ۲۰۰۲: ۱۳).

نقش هویت یادگیرندگان در محیط فاوا

یادگیرندگان قرن بیست و یکم دارای یک هویت مجازی یا آنلاین هستند که ماهیت تجربه اجتماعی شدن از طریق تحصیل در مدرسه را تغییر داده است. هویت مجازی عبارت است از چگونگی تصویری که فرد از خودش در یک فضای مجازی یا آنلاین با استفاده از فایل‌های صوتی، عکس و فیلم، آواتارها^۳، بازی‌ها، اتاق‌های گفت‌وگو، وبسایت‌های شخصی و هر شکل دیگری از ارتباطات مبتنی بر رایانه^۴ ارائه می‌دهد (کود^۵، ۲۰۱۵: ۴۳). فضای مجازی، منابع و ابزارهای مختلفی را برای ساخت هویت در اختیار فراگیران می‌گذارد، زیرا محدود به زمان و مکان نیست و با انتشار حجم وسیعی از اطلاعات متنوع و برنامه‌های فراسنتی و برون‌مرزی وارد فضای فکری یادگیرندگان می‌شود و بر ابعاد مختلف زندگی فردی و جمعی و سبک زندگی آنها تأثیر می‌گذارد و بدین طریق آنها می‌توانند آن جنبه‌هایی از هویت خود را که پیش‌تر پنهان بود، آشکار کنند و حتی آن را «من واقعی» خویش معرفی می‌کنند (شامانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۶).

چالش‌های هویت یادگیرندگان در محیط فاوا

بسیاری از روان‌شناسان درباره بحران هویتی که ممکن است نسل امروز با آن مواجه شود، نگرانند، زیرا یکی از بزرگ‌ترین مشکلات عصر جدید، ایجاد بحران هویتی ماندگار است که توسط شبکه‌های اجتماعی به‌وجود می‌آید. بنا به گفته پروفیسور ساندر^۶ «انواع عملکردهایی که کاربران انجام می‌دهند و انواع اطلاعاتی که آنها به پروفایل‌های^۷ خود اضافه می‌کنند، بازتابی از هویت آنهاست». مهم‌ترین چیزها در زندگی یک دانش‌آموز، تحصیل کردن، یادگرفتن عادت‌های خوب و کسب دانش به‌منظور تبدیل شدن به شخصی برخوردار از ویژگی‌های اخلاقی است؛ اما امروزه، این فرایند مطلوب یادگیری توسط دانش‌آموزانی که گرفتار شبکه‌های اجتماعی می‌شوند، به خطر می‌افتد. دانش‌آموزان با گذراندن وقت خود در وبسایت‌های شبکه‌های اجتماعی به‌جای مطالعه یا تعامل با افراد به‌صورت حضوری، از مطالعه درس‌هایشان غافل می‌شوند. مشارکت فعال و مکرر در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند بر نمره‌های آنان تأثیر منفی بگذارد یا مانع رسیدن آنها به مشاغل آینده‌شان شود. درگیر شدن بیش از حد در رسانه‌های اجتماعی منجر به اعتیاد می‌شود که عادت‌های بد را ترویج می‌دهد. دانش‌آموزان ترجیح می‌دهند که ساعت‌ها با دوستانشان چت^۸ کنند و

1. Informatics technology
2. UNESCO
3. Avatars
4. Computer Mediated Communication (CMC)
5. Code
6. Sunder, S. Sh
7. Profiles
8. Chat

این موجب اتلاف وقتی می‌شود که می‌توانست صرف مطالعه، بازی یا یادگیری مهارت‌های جدید شود. شبکه‌های اجتماعی این آزادی را به یادگیرندگان می‌دهند که هرچه می‌خواهند انجام دهند، آنچه را که می‌خواهند آپلود^۱ کنند و با هر کسی که می‌خواهند صحبت کنند. یادگیرندگان دوست دارند که دوستان جدیدی پیدا کنند و درباره زندگی افراد مختلف اظهار نظر کنند. یادگیرندگان می‌توانند هویت‌های آنلاینی برای خود به‌وجود آورند که در دنیای واقعی اجازه آن‌را ندارند. آزادی که به آنها این امکان را می‌دهد فقط با نشستن در مقابل یک رایانه، مجذوب آن شوند و سپس خواهان آزادی بیشتری شوند. زندگی افراد، به‌ویژه دانش‌آموزان تا حد زیادی تحت تأثیر آن چیزی است که توسط دیگران در پروفایل‌هایشان گذاشته می‌شود. دانش‌آموزان عادت می‌کنند که بیشتر آنچه را که دوستانشان درباره آن تصمیم گرفته‌اند، یاد بگیرند و کم‌تر از والدین و معلمان خود می‌آموزند. اگر یکی از دوستان دانش‌آموز چیزی در مورد رابطه فعلی خود با کسی پست کند^۲ (ارسال کند)، سایر دوستان هم تحت تأثیر قرار می‌گیرند که همان کار را انجام دهند. در فضای مجازی، کارهایی که توجه عموم را بیشتر جلب می‌کنند، حتی اگر غیراخلاقی و غیرقانونی باشند، ارزش بیشتری دارند. تعداد زیادی از دانش‌آموزان نگران ظاهرشان هستند و همیشه می‌کوشند تا عکس‌های زیباتری نسبت به دوستانشان آپلود کنند. در یکی از تحقیقات آمده است که هر وقت کسی یک عکس پروفایل را بارگذاری می‌کند، آن عکس بلافاصله بر روحیه دوستانش تأثیر می‌گذارد. این امر اغلب موجب استرس، اضطراب یا ترس از هویت آنها به‌عنوان فردی منحصر به فرد می‌شود. در صورتی که این‌گونه تفکر ادامه یابد، می‌تواند منجر به افسردگی شود. دوستی یا رابطه بلندمدت وقتی که افراد یکدیگر را ملاقات می‌کنند، با هم وقت می‌گذرانند و تجاربشان را به اشتراک می‌گذارند، گسترش می‌یابد، اما برقراری ارتباط با یکدیگر به شکل مجازی به تجربه‌ای طبیعی و دوستانه منتهی نمی‌شود و نمی‌تواند یک رابطه سالم با آن دوستان مجازی را به‌وجود آورد. همچنین، این روابط به دلیل نبود ارتباط شخصی، به آسانی خاتمه می‌یابند. این سیستم برای ایجاد هرچه بیشتر دوستان جدید، رقابت به‌وجود می‌آورد و به اصطلاح «عیار اجتماعی»^۳ هرکس با تعداد دوستانش سنجیده می‌شود و نه براساس این‌که آن شخص واقعاً چقدر خوش اخلاق و هم‌مشراب است. غالباً، دانش‌آموزان به‌قدر کافی بزرگ نیستند برای آن‌که بتوانند جهان «پسند کردن‌ها»^۴ را تجزیه و تحلیل کنند یا درباره مباحث اجتماعی یا سیاسی کامنت^۵ بگذارند و این امر گاهی اوقات منجر به مشاجرات جدی می‌شود. شبکه‌های اجتماعی نباید مانع عملکرد مدرسه‌ای یا دانشگاهی فراگیران شوند و باید این نکته را در نظر داشت که سایت‌های شبکه‌های اجتماعی، یک دنیای مجازی به‌وجود می‌آورند که با واقعیت بسیار تفاوت دارد. با توجه به همه موارد مثبت و منفی مذکور، لازم است در مورد استفاده از سایت‌های شبکه‌های اجتماعی، به‌ویژه برای دانش‌آموزان دبیرستانی و کالج^۶ که در سنین حساس نوجوانی و جوانی به سر می‌برند، مقررات خاصی وضع شود، اما باز هم باید خود دانش‌آموزان حق انتخاب برای چگونگی صرف وقتشان را در معاشرت با دیگران به شیوه مؤثر داشته باشند. به عبارتی، دانش‌آموزان باید توانایی‌های شناختی و شهودی^۷ خود را برای تجزیه و تحلیل کردن مقدار وقتی که می‌خواهند صرف رسانه‌های اجتماعی نمایند، توسعه دهند. این وظیفه دانش‌آموزان است که تصمیم بگیرند چه چیزی واقعاً در زندگی آنها اهمیت دارد و این‌که چه مقدار از این زندگی مجازی در زندگی واقعی آنها معنا پیدا می‌کند (کارادکار^۸، ۲۰۱۵).

از دیگر چالش‌هایی که ممکن است در فضای مجازی برای هویت یادگیرندگان پیش بیاید، بحث شکاف نسلی است. تفاوت در دانش، نگرش و رفتار دو گروه سنی پیر و جوان موجب شکاف نسلی می‌شود. جوان بودن جمعیت کشور و تأثیرپذیری از تحولات بین‌المللی به‌ویژه ظهور و گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نظیر رایانه و اینترنت و نفوذ شبکه‌های اجتماعی نوین در جامعه و تحول بنیادین در تعاملات انسانی موجب شکاف نسلی شده و نظام ارزشی و هنجاری و هویت اجتماعی - سیاسی افراد جامعه را

- 1 . Upload
- 2 . Posted
- 3 . Social quotient
- 4 . Like
- 5 . Comment
- 6 . College
- 7 . Intuitive
- 8 . Karadkar

تحت تأثیر قرار داده است (افضلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۰۴؛ موسی‌پور و سیفاللهی، ۱۳۹۶: ۱۶۰). تحولات سریع اجتماعی و فرهنگی ناشی از این فناوری‌ها، هویت و شخصیت افراد جوامع سنتی را دچار بی‌ثباتی کرده است؛ به‌طوری که آنها اغلب به درستی نمی‌دانند چه کسی هستند و باید چه هدفی را در زندگی خود دنبال کنند. این شهروندان در مواجهه با مظاهر فرهنگی جوامع مدرن، دچار تناقض و بحران هویتی به معنای غربی آن شده‌اند (میرزاپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۴). بنابراین، با گسترش دسترسی به اینترنت و استفاده فزاینده نوجوانان و جوانان از انواع مطالب و محتوای این فناوری اطلاعاتی و ارتباطی، هویت فرهنگی به یکی از دغدغه‌های اصلی مرتبط با انسجام اجتماعی و یکپارچگی ملی تبدیل شده است (احیایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵). در چنین شرایطی دولت‌ها باید بکوشند تا هویت‌های ملی و بومی خود را حفظ و تقویت کنند و نسل‌های جدید خود را از «بی‌هویتی» یا «هویت‌های چندگانه» مصون بدارند (میرزاپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۴).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تأثیر توسعه سریع فاوا بر انتشار گسترده اطلاعات، ارزش‌ها، باورها و فرهنگ جهانی که بر توسعه هویت‌ها و جوامع نیز مؤثر است، انکارناپذیر می‌باشد. بعضی از این تأثیرات مثبت و برخی دیگر منفی هستند. برای مثال، کاهش زمان و انرژی برای کسب اطلاعات و برقراری ارتباط با فرهنگ‌هایی از نواحی جغرافیایی مختلف و قومیت‌های گوناگون ممکن است مثبت و مطلوب تلقی شود. با وجود این، تأثیرات مخرب و تجزیه‌کننده فرهنگ جهانی بر تغییر الگوهای هویت فرهنگی - اجتماعی و نهادهایی مانند جوانان، خانواده‌ها، زبان‌ها، مراکز آموزشی و مذاهب منفی و نامطلوب محسوب می‌شوند (لوبانوا-شانینا و شانین، ۲۰۱۵: ۱۳). یادگیرندگان که اغلب در سنین نوجوانی و جوانی به سر می‌برند، بیش از هر گروه سنی دیگر در معرض جذابیت‌های فاوا به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی قرار دارند و با بحران هویت روبه‌رو می‌شوند، زیرا از لحاظ رشدی هنوز به آن سطح از بلوغ فکری نرسیده‌اند که بتوانند به سهولت مرز بین درست یا غلط بودن محتوایی را که در فضای مجازی در معرض آن قرار می‌گیرند کشف کرده، بحران هویت را پشت سر گذارند و در خود تعهد ایجاد کنند. با عنایت به این‌که این مسأله همه جوامع و کشورها را کم و بیش درگیر ساخته است، شناخت فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات به‌عنوان تضعیف‌کننده یا تقویت‌کننده هویت یادگیرندگان می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های درسی و فرهنگی و اجتماعی جامعه مؤثر واقع شود.

منابع

- احیایی، پویان، احمدی، آرمان و قلیزاده، آذر. (۱۳۹۴). تحلیل رابطه اعتیاد اینترنتی با هویت فرهنگی نوجوانان؛ مورد مطالعه: دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان سراب آذربایجان شرقی. دوفصلنامه دین و ارتباطات، سال ۲۲، شماره ۱، پیاپی ۴۷، ص ۳۳-۵.
- افضلی، رسول، زارعی، بهادر، احمدی، عباس و محسنی‌سهی، سید ضیا. (۱۳۹۸). تبیین اثرات شکاف نسلی بر هویت اجتماعی - سیاسی دانش‌آموزان شهر تهران. فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۶، شماره ۹۸، ص ۳۰۳-۳۳۵.
- شامانی، اسمعیل، واحدی، مهدی و نوروزی، داریوش. (۱۳۹۵). رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت جوانان شهر تهران. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، سال ۷، شماره ۲۸، ص ۱۶۳-۱۸۲.
- غیبی، اکرم و زارعی، حیدرعلی. (۱۳۹۷). پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت براساس هیجان‌خواهی و سبک‌های هویت در دانش‌آموزان. مجله روان‌شناسی و روان‌پزشکی شناخت، سال ۵، شماره ۳، ص ۵۳-۶۵.

موسوی‌پور، علیمراد و سیفاللهی، سیفالله. (۱۳۹۶). مطالعه و بررسی جامعه‌شناختی نقش شبکه‌های اجتماعی نوین در بعد حقوقی هویت شهروندی جوانان ایران (مورد مطالعه: دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تبریز، ۱۳۹۴). مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال ۷، شماره ۲۳، ص ۱۵۹-۱۷۸.

میرزاپور، سمیرا، زمانی‌مقدم، افسانه و جعفری، پریش. (۱۳۹۸). کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان از منظر کارکنان مدارس (با تأکید بر مدارس دولتی متوسطه شهر تهران). فصلنامه مطالعات ملی، سال ۲۰، شماره ۳، ص ۵۳-۷۳.

نوروزی، معصومه، زندی، فرامک و موسوی‌مدنی، فریبرز. (۱۳۸۷). رتبه‌بندی روش‌های کاربرد فناوری اطلاعات در فرایند یاددهی-یادگیری مدارس. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال ۷، شماره ۲۶، ص ۹-۳۴.

یحیی‌زاده جلودار، سلیمان، حیدری، شعبان و موسوی‌تروجنی، سیده رقیه. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش خودآگاهی بر هویت‌یابی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم. مجله روان‌شناسی و روان‌پزشکی شناخت، سال ۵، شماره ۴، ص ۵۲-۶۲.

Code, M. (2015). Instagram, social media, and the “Like”: Exploring virtual identity’s role in 21st century students’ new socialization experience. M.A in Studies in Education, Faculty of Education, Brock University, St. Catharines, Ontario.

Côté, J.E. (2018). The enduring usefulness of Erikson’s concept of the identity crisis in the 21st century: An analysis of student mental health concerns. *Identity (An International Journal of Theory and research)*, 18(4), 251-263.

Dornas, A. (2019). The concept of identity and culture in three collections of a designer – contemporary elements. *The Design Journal*, 22(5), 737-746.

Karadkar, A. (2015). The impact of social media on student life. Available on: http://www.technicianonline.com/opinion/article_d1142b70-5a92-11e5-86b4-cb7c98a6e45f.html [Date of access: May 12, 2020].

Lobanova-Shunina, T., & Shunin, Y. (2015). Technology impact on developing virtual identity. Available on: https://www.researchgate.net/publication/319652827_Technology_impact_on_developing_virtual_identity [Date of access: August 8, 2020].

Long, J.H., & Chen, G-M. (2007). The impact of internet usage on adolescent self-identity development. *China Media Research*, 3(1), 99-109.

Marcia, J.E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551-558.

Oles’, M. (2015). Dimensions of identity and subjective quality of life in adolescents. *Social Indicators Research*, 126, 1401-1419.

UNESCO. (2002). Information and communication technology in education: A curriculum for schools and programme of teacher development. Division of Higher Education, pp. 1-150.

Vignoles, V.L. (2017). Identity: Personal and social. Chapter to appear in *Oxford Handbook of Personality and Social Psychology* (2nd ed.), 1-20, Available on: <file:///C:/Users/User/Downloads/IdentityPersonalANDSocialinpressreformatted.pdf> [Date of access: August 2, 2020].

Warell, A. (2015). Identity references in product design: An approach for inter-relating visual product experience and brand value representation. *Procedia Manufacturing*, 3, 2118-2125.

Webster Dictionary. (2004). Merriam-Webster's Collegiate Dictionary.

